

opbouw van een krachtige persoonlijkheid, enzovoort. De talloze nevenmotieven verstikken het hoofdmotief en maken daar iets bijkomstigs van" (blz. 104). De beleidsverantwoordelijken schijnen met het maken van het juiste onderscheid het meest last te hebben. In dit verband wil ik toch een wat langer, maar heel treffend fragment uit het genoemde opstel citeren : "Nu zou ik tot slot nog graag iets aardigs willen zeggen over onze overheid en haar niet aflatende zorg voor het onderwijs in al zijn vormen. Jammer genoeg kan ik niets vinden. De zorg voor onderwijs en wetenschap blijkt zich af te spelen op een heel ander niveau, om niet te zeggen in een heel ander heelal, dan onderwijs en wetenschap zelf. En met de kunst is het al niet anders. Bestuurders lijken niet geïnspireerd te worden door wat zij besturen; en misschien hoeft dat ook niet. Zij worden geïnspireerd door iets anders dan intellectuele passie. Zij interesseren zich meer voor het maatschappelijk effect van de kennis dan voor de kennis zelf of zij beheren een winkel en het kan hen niets schelen wat daar verkocht wordt" (blz. 113-114). Dat is een citaat waarmee men de beleidsverantwoordelijken om de haverklap om de oren moet slaan !

Tot het werk van Cornelis Verhoeven behoort ook de heel recente vertaling van een deel uit Aristoteles' *Metaphysica*, namelijk het zogenoemde twaalfde boek, *Lambda*. Het is een heel fraaie uitgave geworden : *hardcover*, ingebonden. Na een woord vooraf, een uitvoerige inleiding en een overzicht van de inhoud van de tekst, komt Verhoevens vertaling van het deel uit de *Metaphysica* dat zelf uit tien hoofdstukken bestaat en waarop de vertaler dan een heel systematische commentaar laat volgen. Boek *Lambda* heeft hier de titel *Het opperwezen* meegekregen. De keuze van de titel is mede bepaald "door de voorkeur voor onzijdige aanduidingen die Aristoteles zelf bij de bespreking van het onbewogen bewegende aan de dag legt. Daar komt nog bij dat dit Nederlands woord afstandelijk, achttiende eeuws en deïstisch genoeg klinkt om ermee aan te geven dat hier niet een aanbeden en gebiedende god, maar de god van de filosofen bedoeld wordt" (uit het woord vooraf van *Het opperwezen. Metaphysica Lambda*. Baarn. Ambo (klassiek), & Schoten. Westland, 1989, 123 blz., Hfl. 29,50 — ISBN 90 263 0975 9).

Jacques DE VISSCHER

FENOMENOLOGIE EN DE UTRECHTSE SCHOOL

Peter Heij, *Wat hen bewoog. Briefwisseling tussen F.J.J. Buytendijk en J.H. van den Berg*. Nijkerk. Callenbach, & Schoten, Westland, 1989, 194 blz., Hfl. 17, 90 — ISBN 90 266 0217 0

Men realiseert zich in Nederland soms te weinig welke boeiende figuren de voorbije decennia een stempel op het geestesleven hebben gedrukt. In de geschiedeniswetenschap heeft men er opvallende vertegenwoordigers gekend zoals Jan Romein, J. Presser, P.J. Bouman, P. Geyl en uiteraard ook Johan Huizinga — mensen met een ruime culturele bagage. Nederland heeft ook enkele voorbeeldige psychiaters gehad die tegelijk auteurs waren die iets te vertellen hadden; hierbij moet men onmiddellijk aan Carp en Rümke denken. Voor de psychologische antropologie is F.J.J. Buytendijk (1887-1974) heel belangrijk. Tot op hoge leeftijd is hij heel actief geweest, hij heeft echt een

indrukwekkend oeuvre bijeengeschreven. Hij studeerde geneeskunde en bekwaamde zich vooral in de fysiologie en de biologie, maar sloot zeker de psychologie en de wijsbegeerte niet uit; hij zocht in verband met dit laatste aansluiting bij het werk van de Duitse filosofen Helmuth Plessner en Max Scheler. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij in Utrecht benoemd tot hoogleraar in de algemene theoretische psychologie en het is in de periode 1946-1957 dat er sprake is van een 'Utrechtse school', een groep fenomenologisch georiënteerde antropologen (artsen, psychologen, criminologen, psychiaters) met een vrij grote betrokkenheid op het alledaags leven die nooit de werkelijkheid van de (husserliaanse) *Lebenswelt* uit het oog verliezen.

In de faculteit geneeskunde te Utrecht doceerde in die tijd ook een heel belangrijk psychiater, de al genoemde H.G. Rümke (1893-1967), leermeester van ontelbare psychiaters in Nederland (en ook wel enkele in Vlaanderen). Maar een van zijn opmerkelijkste studenten zal wel Jan Hendrik van den Berg (°1914) zijn geweest, ook een auteur van een merkwaardig oeuvre en wiens nieuwste boek *Hooligans* hier in een 'kritische bibliografie' door Raoul Bauer uitvoerig zal worden besproken.

Buytendijk en Van den Berg hebben elkaar goed gekend; het antropologische was hun gemeenschappelijk interesse-domein, hoewel hun standpunten en overtuigingen in heel wat opzichten uiteen lagen, wat echter nooit heeft belet dat ze voor elkaars werk een levendige belangstelling toonden en op elkaars werk uitvoerig zijn ingegaan. De beide geleerden hebben met elkaar gecorrespondeerd en het is nu de verdienste van Peter Heij, een theoreticus van de bewegingswetenschappen, dat hij de brieven van Buytendijk en van Van den Berg heeft verzameld, geannoteerd en ze van een tegelijk heel uitvoerige en intelligente inleiding heeft voorzien, zodat de lectuur ronduit boeiend is geworden. De auteur geeft immers een uitstekend portret van de intellectuele en wetenschappelijke activiteiten van Buytendijk en van Van den Berg, hun loopbaan, hun boeken en artikelen, hun discussies met de collega's. Wat bewoog hen? Zo vraagt Heij zich af, en door wat wordt Van den Berg nu nog steeds bewogen, zo zou men er kunnen aan toevoegen. Het antwoord is duidelijk, maar tegelijk veelomvattend, *het is het antropologische!* Het is het menselijke, intellectueel gedacht, maar zonder de reductie van een intellectualistisch rationalisme of materialisme: "Het is met name tegen de reductie van de mens tot een (weliswaar ingewikkelde) machine of tot louter een organisme, dat een aantal wetenschappers aan het begin van deze eeuw in West-Europa in verzet kwam. Deze groep wetenschappers, uit allerlei disciplines, met hun denkbeelden, kan aangeduid worden met de antropologische beweging. Zij vormden een 'famille d'esprits', die voort kwam uit een uitdrukkelijke bezinning op het mensbeeld, dat aan wetenschapsbeoefening vooraf gaat" (blz. 53). Bij deze beweging hebben ook Buytendijk en Van den Berg aansluiting gevonden. In dat verband is het belangrijk dat een wijsgerige methode, die op deze beweging een aanzienlijke invloed heeft uitgeoefend, de fenomenologie is, die met Husserl en Heidegger tot bloei is gekomen en die via Ludwig Binswanger in de medische antropologie en in de psychiatrie burgerrecht heeft verworven. In een recent artikel, *Oorsprong en verval van het medische model in de psychiatrie* (in: *Scripta medico-philosophica*, 6, 1989) omschrijft Van den Berg deze methode als volgt: "Het meest wezenlijke van de fenomenologie bestaat hierin dat de aard en de eigenschappen van 's mensen bestaan niet te vinden zijn door een speurtocht in 's mensen subjectiviteit (wat men daardoor ook wil verstaan), maar door een bestudering en beschrijving van zijn wereld. Als men, om een voorbeeld te geven, wil weten wat het verschil zou kunnen zijn tussen de stadsbewoner en een landbouwer dan heeft het, naar fenomenologisch inzicht, weinig betekenis beiden te vragen naar hun subjectieve beleven van de stad en van de akker. Beter doet men een beschrijving van de stad en van de akker te verkrijgen

door de stadbewoner, respectievelijk de landbouwer te laten vertellen wat dat 'object' genaamd stad, respectievelijk akker, is (...) Niet slechts in dit voorbeeld, maar in de regel altijd, manifesteert zich de eigenheid van 's mensen bestaan in het uiterlijk, in de verschijning van de dingen. De mens is *buiten*, 'dehors, du ciel à la terre', om Sartre te citeren, en niet of zelden bij zichzelf, 'in zijn subject'. Het menselijk bestaan is een 'buiten zijn', een *ex-sistere*, van welke Latijnse samenstelling het woord existentie afgeleid is. Of, om nog een beladen term te noemen, ons bestaan is gekenmerkt door *intentionaliteit*, door het zich betrekken op *buiten*, welk buiten, nogmaals, de aard en eigenschappen openbaart van de enkeling, van een groep, van een volk, en van de geschiedenis van een volk" (blz. 35 in het boek van Heij). De metabletische methode, die Van den Berg in zijn grote studies zoals *Leven in meervoud* of *Het menselijk lichaam* heeft toegepast, is dan de historische fenomenologie, een fenomenologische leer van de veranderingen van de mens, met welke leer de geschiedenis van de mens kan worden begrepen.

Heel uitvoerig is de briefwisseling zelf niet. Op enkele uitzonderingen na zijn het vrij korte brieven en een echte discussie-correspondentie is de briefwisseling ook niet geweest, eerder een vorm van collegiale vriendschappelijke waardering, waarin steeds opnieuw de hoop wordt uitgesproken dat de correspondenten meer met elkaar zouden praten en misschien ook discussiëren — wat zich niet altijd heeft verwerkelijkt, aangezien Buytendijk en Van den Berg het eigenlijk allebei zo druk hadden. Dit belet echter niet dat Peter Heij, die door de uitzonderlijke medewerking van Van den Berg over heel wat achtergrondinformatie beschikt, in zijn toelichtende voetnoten voldoende indicaties geeft die de belangstellende voor de geschiedenis van de antropologische beweging moeten boeien. Wie de briefwisseling met de annotaties leest, heeft alleen maar zin om in een universitaire bibliotheek te duiken en veel te gaan lezen. In dat opzicht alleen al is *Wat hen bewoog* de moeite waard, vooral omdat de lezer door de uitvoerige bibliografie en de integrale bibliografie van J.H. van den Berg over een uitstekend werkinstrument beschikt. Het zou wel goed zijn indien een uitgever een bundel zou samenstellen met een aantal moeilijk bereikbare essays van Buytendijk, en indien Callenbach, Van den Bergs trouwe uitgever, nog meer zou heruitgeven dan hij momenteel van plan is. Er is immers teveel dat niet mag vergeten worden en dat dus in de levende herinnering moet blijven; men moet er dan ook iets voor doen.¹

Jacques DE VISSCHER

Noot

¹Peter Heij heeft trouwens reeds ander explorerend werk in zijn doctoraalscriptie verricht : *Buytendijk en Van den Berg over bewegen* (1989) een studie waarin de auteur op een deelaspect van de Utrechtse school nader ingaat. Bovendien ontplooit de auteur in zijn discipline een perspectief dat eerder zeldzaam is.